

ЛЕКСІКА-ТЭМАТЫЧНАЯ КЛАСІФІКАЦЫЯ КАМПАРАТЫЎНЫХ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ МОВЫ ТВОРАЎ ЯКУБА КОЛАСА

В. А. Дробатаў

*Установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Ф. Скарыны», Рэспубліка Беларусь*

Навуковы кіраўнік З. У. Шведава, канд. філал. навук, дацэнт

Аналіз тэматычнай прадстаўленасці аб'ектаў параўнання ў мове мастацкіх твораў Якуба Коласа дакладна і дастаткова поўна выяўляе ідыястыль мастака, які характарызуецца шырокім спектрам параўнанняў, шматграннасцю ўспрымання свету, хаця нельга не заўважыць перавагу ў выбары аб'ектаў параўнання тых прадметаў і паняццяў, якія акружаюць беларуса як прадстаўніка сям'і, якія найбольш блізкія яму. Письменнік дэманструе народна-паэтычны, дынаміка-статычны, сям'іны, прыземлены свет. Тэматычная класіфікацыя аб'ектаў параўнання дазваляе адзначыць, што аб'екты, скарыстаныя Я. Коласам ва ўстойлівых параўнаннях, выяўляюць яго асацыятыўнае поле параўнанняў, якое нясе адбітак і агульначалавечых, і нацыянальных, і індывідуальных уяўленняў пісьменніка аб рэчаіснасці і якое ў пэўнай ступені рэалізуецца ў яго творчасці [1, с. 295].

Кампаратыўныя фразеалагізмы, якіх у мове твораў Я. Коласа намі выяўлена 785 адзінак [2], паводле аб'ектаў параўнання можна падзяліць на наступныя групы: прадметы побыту, назвы жывых істот, назвы флоры, назвы асоб, назвы з'яў прыроды.

Самую шматлікую і найбольш цікавую групу фразеалагізмаў складаюць фразеалагізмы, кампарант якіх называе **прадметы побыту**, якія ў сваю чаргу падзяляюцца на наступныя падгрупы:

1) назвы прылад працы, напрыклад: *як абыцугамі* ‘вельмі моцна, не ў меру моцна (сціснуць, здушыць)’; *як кляшчамі* ‘моцна (сціснуць)’; *як пуга* ‘імгненна, хутка, з вялікай сілай уздзеянне’; *як тапаром* ‘моцна, рэзка (ударыць)’ і інш.;

2) назвы прадметаў побыту жыхароў вёскі, напрыклад: *як з вядра* ‘надта вялікім патокам, струменем (ліць, паліць і пад.)’; пра праліўны дождж’; *як у гаршку* ‘душна і спякотна’; *як шнур* ‘высокі ростам’; *як шчотка* ‘густы’ і інш.;

3) назвы ежы, напрыклад: *як бы маслам на сэрцы* ‘вельмі прыемна (зрабіць каму-н.)’; *як пірог на той паліцы* ‘пра месяц на чыстым ад воблакаў начным небе’; *як цукар у вадзе* ‘бяследна (знікнуць, прапасці)’ і інш.;

4) назвы адзення, абутку і іх частак, напрыклад: *не варты бота* ‘пра таго, хто не заслужоўвае павагі, нікчэмны’; *стаптацца як лапаць* ‘пастарэць, стаць старым, дасягнуць пажылога ўзросту’; *як сцелька* ‘да непрытомнасці, зусім (напіцца)’ і інш.;

5) назвы здабыткаў цывілізацыі, напрыклад: *як бомба* ‘неспадзявана, нечакана, непрадбачана, імкліва (з’явіцца, прыйсці)’; *як куля* ‘вельмі хутка, імкліва (бегчы, уварвацца і г. д.)’; *як ракета* ‘ярка’; *як хто з пісталета страляе* ‘інтэнсіўна, з вялікай хуткасцю’ і інш.

Чалавек вельмі доўгі час суіснуе з рознымі зьярамі, як драпежнымі, так і з хатнімі. Яны, як і птушкі, рыбы, насякомыя і іншыя **прадстаўнікі жывёльнага свету**, выкарыстоўваліся як аб’екты параўнання з улікам іх уласцівасцей:

1) драпежнікі і хатняя жывёла, напрыклад: *як авечка* ‘маўклівы, ціхі, пакорлівы’; *як бык* ‘дужы, здаровы’; *як ваўчыха* ‘раз’юшана’; *як воўк на парасе* ‘прагна, не адрываюча вачэй’; *як ліс* ‘хітра, лісліва’; *як каня запрог у воз* ‘бязлітасна, жорстка (эксплуатаваць)’ і інш.;

2) птушкі, напрыклад: *як арол* ‘вольна, свабодна’; *як спуджанья верабейчыкі* ‘імкліва, вельмі хутка, рухава’; *сівы, як голуб* ‘зусім сівы; з валасамі, якія страцілі сваю афарбоўку’; *як каршун* ‘раптоўна і імкліва (накінуцца, напасці на каго-н.)’ і інш.;

3) насякомыя, напрыклад: *як вош на лоб* ‘навідавоку’; *як камароў у балоце* ‘многа’; *як той клешч* ‘павольна, марудна, ледзь-ледзь (рухацца)’; *як божая кароўка* ‘марудна, павольна (выходзіць)’ і інш.;

4) рэптыліі, напрыклад: *як змяя* ‘звілісты, з заваротамі, загібамі’; *як жаба гразі* ‘звыш меры, вельмі моцна (напіцца)’; *звівацца, як вуж* ‘хітрыць, лаўчыцца, ліслівіць, дамагаючыся чаго-н. або спрытна выкручваючыся’ і інш.;

5) рыбы, напрыклад: *халодны, як рыба* ‘стрыманы ў праяўленні пачуццяў’; *як уюн* ‘спрытна выгінаючыся, выкручваючыся’; *як рыбка з вадой* ‘неразлучна, пасяброўску, дружна’ і інш.

Раслінны свет у жыцці чалавека, як і жывёльны, адыгрывае немалаважную ролю: людзі захапляюцца прыгажосцю кветак, дрэваў, і адначасова расліны не толькі задавальняюць эстэтычныя патрэбы чалавека, але з’яўляюцца неабходным элементам існавання, які забяспечвае жыццё. Нездарма беларус так прывязаны да зямлі. Таму назвы раслін знайшлі адлюстраванне і у кампаратыўных фразеалагізмах. Можна вылучыць наступныя падгрупы ўстойлівых параўнанняў, у ролі кампанента ў якіх выступаюць **назвы флары**:

1) дрэвы і кустарнікі, напрыклад: *як асіна* ‘моцна, трапятліва, усхвалявана’; *як вішанька ў садзе* ‘міла, прывабна’; *як дуб* ‘пра здоровага, вялікай фізічнай сілы чалавека’; *як каліна пры даліне* ‘пышна, раскошна’; *як ліпка* ‘поўнаасцю, чыста абабраць’ і інш.;

2) расліны, якія вырошчваюцца людзьмі і/ці ўжываюцца для ежы, напрыклад: *чырвоны, як бурак* ‘падобны колерам на бурак, лілова-чырвоны’; *сытаць, як бобам*

‘гаварыць вельмі хутка’; як *арэхі* ‘спрытна, умела (рабіць што-н.)’; як *рэпу грызці* ‘бойка, гладка, без запінкі чытаць, маліцца’ і інш.;

3) кветкі, напрыклад: як *макам загарэцца* ‘прачырванець ад вялікага хвалявання’; *зацвісці*, як *ружа* ‘запунсавець (ад радасці, задавальнення)’ і інш.;

4) іншыя расліны, напрыклад: як *палын агоркла* ‘моцны, трывалы’; як *моху касмык* ‘скудлачаны, лахматы’; *нібы хмель віецца* ‘заляцацца да каго-н.’ і інш.

Навакольны свет чалавек пазнае праз сябе і людзей, якія яго акаляюць, таму **назвы асоб і саматызмаў** знайшлі сваё адлюстраванне ў кампаратыўных фразеалагізмах, якія выкарыстоўваў Я. Колас:

1) назвы роднасных і сваяцкіх адносін, напрыклад: як *брат з братам* ‘сардэчна, ва ўзаемнай згодзе’; як *сына* ‘сардэчна, вельмі моцна’; як *родных цётка* ‘шчыра, чыстасардэчна, гарача (вітаць)’ і інш.;

2) назвы асоб паводле роду дзейнасці і заняткаў, напрыклад: як *злодзей* ‘з аглядкай, з асцярогай’; як *капітан з салдатам* ‘начальніцкім тонам’; як *нянькі каля калыскі* ‘рупліва, дбайна (клапаціцца)’; як *той пастух над статкам* ‘уважліва, неаслабна, пільна (наглядаць за кім-н.)’ і інш.;

3) назвы асоб паводле сацыяльнага стану, пасады, тытула, нацыянальнасці, напрыклад: як *пан* ‘вельмі добра, зручна (зрабіць, уладкавацца)’; як *сам цар* ‘велічна, паважна (сядзець)’; як *цыган* ‘непаседлівы, пра таго, хто не можа доўгі час прабыць на адным месцы’ і інш.;

4) назвы асоб па фізічнаму ці эмацыянальна псіхічнаму стану, напрыклад: як *апараны* ‘імкліва, хутка выскачыць’; як *аслупянелы* ‘нерухомы ад здзіўлення, узрушаны’; як *забіты* ‘вельмі моцна, без просьпы (спаць)’; як *закляты* ‘нерухома’ і інш.;

5) назвы частак цела чалавека (саматызмы), напрыклад, як *на далоні* ‘вельмі ясна, вельмі выразна (відаць)’; як *свае пяць пальцаў* ‘вельмі добра, грунтоўна (ведаць)’; як *без рук* ‘бездапаможны’ і інш.

Прыродныя з’явы ва ўсіх сваіх праяўленнях непарыўна складаюць умовы жыцця беларуса [3, с. 117], пра што сведчаць устойлівыя параўнанні, кампаратанты ў якіх выступаюць:

1) назвы атмасферных з’яў, напрыклад: як *вечер у полі* ‘ні ад каго не залежны, нікому не падпарадкаваны, адзінокі’; як *той віхар* ‘знянацку, імкліва’; як *з грому* ‘раптоўна, няспадзявана, імшненна’; як *маланка* ‘вельмі хутка’; як *навальніца* ‘ўжываецца, калі хочучь падкрэсліць вышэйшую ступень якіх-н. падзей’; як *чорны вір* ‘неспакойна, варожа’ і інш.;

2) назвы розных нябесных аб’ектаў, напрыклад: як *зорка* ‘шчаслівы, радасны’; як *той месяц малады* ‘жвава, рэзва, гарэзліва’; як *неба* ‘чысты, светлы (пра вочы)’ і інш.;

3) назвы прыродных катаклізмаў і розных катастроф, напрыклад: як *навала-пато* ‘хутка, з вялікай сілай, напорыста’; як *пасля вайны ці патопа* ‘нічога няма, нічым не запоўнена’; як *у пажары* ‘зіхатліва, вельмі ярка, асляпляльна’ і інш.;

4) назвы пор года, адрэзкаў часу, свят, напрыклад: як *ноч* ‘цяжка, непрыемна, жажліва’; як *перад калядамі* ‘старанна, акуратна’; як *вечар глухі* ‘паступова; утайманна, спакойна’; як *вясна* ‘жадана, зазыўна, пшчотна’ і інш.;

5) назвы рэчываў, напрыклад: як *серабро* ‘вельмі ярка, зіхатліва’; як *смала* ‘неадчэпна, надакучліва, назойліва’; як *шкло* ‘чысты, празрысты, гладкі’; як *медзь* ‘звонка, гучна, гулка (гучаць)’ і інш.

Ёсць і такія кампаратыўныя фразеалагізмы, якія засталіся па-за межамі вылучаных груп з прычыны іх адзінкавасці, напрыклад: як *песню* ‘мілагучна, прыемна на слых’; як *па сігналу* ‘вельмі хутка, дружна’; як *на падбор* ‘аб нечым, некім ад-

нолькавым, падобным’; як на заказ ‘пра тое, што адпавядае чым-небудзь патрабаванням; узорны, выдатны’ і інш.

Самай вялікай па аб’ёме з’яўляецца група кампаратыўных фразеалагізмаў, кампанант у якіх прадстаўлены кампанентамі-лексэмамі, якія называюць прадметы побыту. І гэта не дзіўна, бо яны называюць паняцці, з якімі просты чалавек кожны дзень сутыкаўся ў сваёй будзённай працы, прадметы і з’явы, якія былі заўсёды ў яго полі зроку, якія з’яўляліся неад’емнай часткай паўсядзённай дзейнасці і жыцця чалавека.

Літаратура

1. Ляшчынская, В. А. Асацыятыўнае поле параўнанняў Янкі Купалы / В. А. Ляшчынская // Язык и социум : материалы VI Междунар. науч. конф., 3–4 дек. 2004 г. – Минск, 2004. – С. 291–296.
2. Фразеалагічны слоўнік мовы твораў Я. Коласа / пад рэд. А. С. Аксамітава. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – 656 с.
3. Ляшчынская, В. А. Слова ў паэзіі Янкі Купалы / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2004. – 272 с.